На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду именовало нас је на седници одржаној 8. фебруара 2012. године у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Марина Николић предала под насловом *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*, о чему подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

У Комисију за одбрану докторске дисертације мр Марине Николић изабрани су:

1. др Предраг Пипер, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, Катедра за славистику (у звање редовног професора изабран 1991. године);

2. др Душка Кликовац, ванредни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, Катедра за српски језик (у звање ванредног професора изабрана 2005. године);

3. др Срето Танасић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Катедра за српски језик (у звање редовног професора изабран 2008. године).

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Марина Николић је рођена 28. јануара 1982. године у Пожаревцу. Са запаженим успехом је 2005. године завршила студије српског језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду дипломским радом „Девербативна именица као кондензатор реченичног садржаја у језику новина“. На Филолошком факултету Универзитета у Београду (одсек Наука о језику), завршила је постдипломске студије 2008. године одбранивши рад *Теорија језичке културе у србистици и славистици*. У току постдипломских студија (2005–2008) била је стипендиста Министарства науке Републике Србије. На Филолошком факултету Универзитета у Београду мр Марини Николић је 4. 3. 2009. године одобрена тема за докторску дисертацију *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*, а за ментора је одређен проф. др Предраг Пипер. Дисертацију је завршила и предала на оцену 28. 12. 2011. године.

У Институту за српски језик САНУ мр Марина Николић је изабрана 8. 12. 2008. године у звање истраживач сарадник и примљена у стални радни однос. Сарадник је на научном пројекту Института *Опис и стандардизација савременог српског језика* и секретар тог пројекта, у оквиру којег је сарадник на изради монографије *Синтакса српског језика: Сложена реченица.* Од 2008. године мр Марина Николић је секретар Комисије синтаксу Одбора за стандардизацију српског језика. Боравила је на студијским усавршавањима у Русији, и Немачкој. Учествовала је на 12 научних скупова у земљи и иностранству.

Мр Марина Николић објавила је 30 радова, укључујући две посебне публикације:

1. *Теорија језичке културе у науци о српском језику и славистици*. Институт за српски језик САНУ, Београд, 2010. ISBN 978-86-82873-26-6 УДК 81'271 81'23 81116341'38 808.5
2. *Сводни регистар питања из српске говорне културе (према језичким саветницима)*. Београдска књига, Београд, 2010. ISBN 978-86-7590-253-9 УДК 811.163.41'26(038) (083.84)

Из области своје докторске дисертације мр Марина Николић је објавила следеће радове:

1. „О једној врсти сложене реченице у Андрићевом грачком опусу.“ *Das Grazer Opus von Ivo Andric*. Graz–Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens Universität–Beogradska knjiga, 2010. S. 399–412.
2. „Нетипична средства за изражавање категорије степена у савременом српском језику.“ *Граматика и лексика у словенским језицима. Зборник сажетака*, Матица српска – Институт за српски језик, Београд, 2010, стр. 75–76. ISBN 978-86-82873-30-3
3. „Начинске реченице у савременом српском језику“, *Филолошка истраживања данас* (зборник резимеа), Филолошки факултет, Београд, 2010, стр. 79. УДК 81-115(048) 811(048) 821.09(048) 002(048) ISBN 978-86-86419-99-6
4. Страхиња Степанов, Марина Николић. „Фразеологизми као средство изражавања семантичке категорије степена“, *Филолошка истраживања данас* (зборник резимеа), Филолошки факултет, Београд, 2010, стр. 97. 81-115(048) 811(048) 821.09(048) 002(048) ISBN 978-86-86419-99-6
5. „Нетипична средства за изражавање категорије степена у савременом српском језику.” *Граматика и лексика у словенским језицима*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2011, 467–479 УДК: 811.163.41'367.2 811.163.41'37
6. „Начинске реченице у савременом српском језику: статус и семантички потенцијал“, *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. I *Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности*, ФИЛУМ, Крагујевац, 2011. 113–127. УДК: 811.163.41'367.3
7. *Изражавање степена у приповеци Пут Алије Ђерзелеза Иве Андрића*. 3. Symposium. „Die österreichisch-ungarische Periode in Leben und Schaffen Ivo Andrićs“ (8.–9. Oktober 2010, Graz). 621–638.
8. *Диферентивно степеновање у сложеним реченицама савременог српског језика*. Први босанскохерцеговачки славистички конгрес. – Књига сажетака. http://www.slavistickikomitet.ba/Knjigasazetaka.pdf, стр. 79.

НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

КАТЕГОРИЈА СТЕПЕНА У СИСТЕМУ СЛОЖЕНИХ РЕЧЕНИЦА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Марине Николић има 340 страница и следећу структуру: I УВОД: 1. Предмет и циљеви истраживања (5); 1.1. Семантичка категорија (7); 1.2. Семантичка категорија степена (13); 2. Метод (20); 2.1. Просторне метафоре у семантичкој категорији степена (21); 2.2. Семантичка категорија степена у светлу теорије семантичких локализација (29); 2.3. Примењивост теорије семантичких локализација у проучавању категорије степена (32); 3. Корпус (53); II СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ СТЕПЕНА (58): 1. Еквативност (58); 1.1. Проблем класификације сложених реченица (58); 1.2. Компаративне реченице (60); 1.2.1 Компаративне и квалификативне реченице – разграничења (61); 1.2.2. Категорија степена у компаративним реченицама (70); 1.2.3. Компаративне реченице у ужем смислу (71); 1.2.4. Квантификативно-

компаративне реченице (76); 1.2.5. Квалификативно-компаративне реченице (*како*); (79); 1.2.6. Квалификативно-компаративне реченице (*какав*); (82); 1.2.7. Пропорционално-еквативне реченице (82); 1.3. Сложене реченице с консекутивном клаузом (97); 1.3.1. Консекутивно-квалификативне реченице (*тако... да);* (100); 1.3.2. Консекутивно-квалификативне реченице *(такав... да);* (101); 1.3.3. Консекутивно-квантификативне реченице (*толики... да*); (103); 1.3.4. Консекутивно-квантификативне реченице (*толико... да*); (103); 1.3.5. Консекутивне реченице с модификаторима (106); 1.4. Експланативне еквативне реченице (109); 1.5. Асидентске еквативне реченице (118); 2. Диферентивност (119); 2.1. Општа својства градације (121); 2.2. Посебна својства градације (123); 2.3. Синтаксички тип градације (124); 2.4. Подела градационих реченица (126); 2.5.Општа диферентивност (127); 2.5.1. Адверзативност (128); 2.5.1.1. Адверзативне реченице (128); 2.5.1.2. Адверзативне реченице за исказивање изразите разлике (133); 2.5.1.3. Концесивне реченице (136); 2.5.1.4. Концесивне реченице са квантификаторима (139); 2.5.1.5. Кондиционалне реченице (141); 2.5.1.6. Адверзативно-рестриктивне реченице (143); 2.5.1.6.а); 2.5.1.6. Ексклузивне реченице (144); 2.5.1.6.б); Ексцептивне реченице (146); 2.5.1.7. Ексцесивне реченице (150); 2.5.1.8. Асиндетске адверзативне реченице (157); 2.5.2. Компаративност (161); 2.5.2.1 Компаративне диферентивне реченице (161); 2.6. Посебна диферентивност (167); 2.6.1. Класификација према јачини разлике у степену (168); 2.6.1.1. Слаба неједнакост (168); 2.6.1.1.1. Компаративне реченице сличности (168); 2.6.1.1.2. Експланативне симилативне реченице (170); 2.6.1.2. Јака неједнакост (178); 2.6.1.2.1. Градационе реченице јаке неједнакости (178); 2.6.1.2.2. Фразеологизоване реченице јаке неједнакости (186); 2.6.1.2.3. Градационе реченице додатног степеновања (192); 2.6.1.3. Најјача неједнакост (194); 2.6.1.3.1. Суперлативне градационе реченице (194); 2.6.1.3.2. Компаративне реченице супротности (196); 2.6.1.3.3. Контрастне реченице (200); 2.6.1.3.4. Диферентивне пропорционалне реченице (201); 2.6.2. Супституитивност (202); 2.6.2.1. Супституитивне градационе реченице (202); 2.6.2.2. Адверзативно-супституитивне градационе реченице (209); 2.6.2.3. Супституитивне градационе реченице са завршном супституцијом (214); 2.6.3. Антирестриктивност (215); 2.6.3.1. Антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикције (с афирмативним првим чланом поређења); (215); 2.6.3.2. Антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикције (с негираним првим чланом поређења); (229); 2.6.3.3. Антирестриктивне сложене реченице с негираним члановима поређења (232); 2.6.3.4. Адверзативно-антирестриктивне реченице (235), 2.6.3.5 Антирестриктивне реченице са завршном антирестрикцијом (235); III СТЕПЕНОВАЊЕ КАО ПРАТЕЋЕ КАТЕГОРИЈАЛНО ЗНАЧЕЊЕ У СЛОЖЕНИМ РЕЧЕНИЦАМА (241); Значење степена и парцелација (257); IV ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КАО СРЕДСТВО ИЗРАЖАВАЊА СЕМАНТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ СТЕПЕНА (263); V СТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ СТЕПЕНОВАЊА У ЈЕЗИКУ (280); VI ЗАКЉУЧЦИ (298); VII ЛИТЕРАТУРА (319); VII ИЗВОРИ (337)

ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У докторској дисертацији *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижњвног језика* основни предмет истраживања је проблемска област која није раније била монографски обрађивана као целина, а само је делимично и недовољно била истраживана у појединим аспектима. Дисертација је

подељена у седам делова, међу којима је најобимнији и проблемски најсложенији други, који представља основни део дисертације.

У уводном делу дисертације прецизно су одређени предмет и циљеви истраживања, дат је преглед метода који се у истраживању примењују и преглед структуре језичког корпуса друге половине XX и почетка XXI века, који је у основи овог дисертационог истраживања. Дефинисани су главни појмови на којима се истраживање заснива и образложени теоријско-методолошки оквири у којима је оно изведено. То је урађено јасно, прегледно и убедљиво. Определивши се за функционално-семантички приступ проучавању сложених реченица са значењем степена у српском језику, који се у том домену српске синтаксе ретко примењује, са циљем да се да подробан опис, типологија и објашњење начина функционисања тих реченица, Марина Николић се определила да у оквиру датог приступа испита експланаторне могућности теорије семантичких локализација и теорије когнитивних метафора у примени на сложене реченице са значењем степена у савременом српском књижевном језику. С тих позиција она је приступила главном делу свог истраживања, што је изложила у другој и најобимнијој глави своје дисертације.

Глава "Сложене реченице са значењем степена" обухвата два проблемски врло разуђена и комплексна дела: сложене реченице са еквативним значењем и сложене реченице са диферентивним значењем. Чврсто се ослањајући, с једне стране, на функционално-стилски разноврстан језички корпус, у који је ушла грађа и из примарних и из секундарних извора, како штампаних тако и електронских, и, с друге стране, на методологију савремених семантичких истраживања најпогоднију за предмет њеног истраживања, Марина Николић и у делу о реченицама са еквативним значењем и у делу о реченицама са диферентивним значењем систематски и аргументовано решава један по један задатак који се у тако одабраном приступу пред њу поставља, полазећи увек од општијих проблема (као што је, на пример, проблем класификације сложених реченица, однос између квалификативности и компаративности, између семантике степена и семантике градације, између независносложених реченица и зависносложених реченица којима се изражава степен и др.) и прелазећи затим на опис, анализу и објашњење специфичности појединих типова сложених реченица с категоријалним значењем степена. Све је то у исходу убедљиво дало сложену мрежу односа у структури онога дела синтаксичког система српског језика у којем се значење степена, као примарно или као секундарно значење, исказује у синтаксичким облицима зависносложене реченице.

У трећој глави "Степеновање као пратеће категоријално значење у сложеним реченицама" Марина Николић је размотрила синтаксичку периферију семантичке категорије степена, односно оне типове сложених реченица у којима изражавање степена има секундаран статус, а који, због усмерености већине истраживача на примарна средства изражавања појединих семантичких категорија, до сада нису била испитивана. Тиме је Марина Николић указала на једну проблемску област која би у будућности морала бити проучавана и знатно шире од изражавања степена у систему сложених реченица.

У четвртој глави „Значење степена и парцелација" у фокусу је феномен парцелације као фрагментизовање реченичне структуре у функцији, пре свега, експресивне стилистике. На разноврсној језичкој грађи убедљиво је доказано да је и

парцелације један од синтаксичких облика који учествује, заједно са другима, у изражавању семантичке категорије степена средствима сложене реченице.

У четвртој глави „Фразеологизми као средство изражавања семантичке категорије степена“ Марина Николић још једном потврђује смисао да се не зауставља на главном него да подвргне испитивању и она језичке средства која су у неком погледу периферна. Проблем мање или више фразеологизованих структура у синтаксичком систему није непознат, али га већина граматичара због слабије граматикализованости, а јаче лексикализованости те појаве обично оставља по страни, док се у фразеолошким истраживањима он по правилу види као сувише граматички да би му се изван граматике посветила већа пажња. Марина Николић је документовано показала да и синтаксичке структуре различитог степена фразеологизованости имају своје место у систему сложених реченица са значењем степена у савременом српском језику.

Најзад, идући од стилистички немаркираних или слабије маркираних појава ка изразитије маркиранима, Марина Николић је посветила пету главу питању „Стилистички аспекти степеновања у језику“ искорачивши тиме у проблемску област која би морала бити предмет засебног опсежног истраживања, али на коју је корисно указати и у овој дисертацији јер је и то једна од релевантних димензија функционисања сложених реченица са значењем степена.

У завршном делу рада дати су подробни и прегледни закључци истраживања, обимна библиографија цитиране литературе и исцрпан списак коришћених извора.

ЗАКЉУЧЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Марине Николић *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика* посвећена је комплексном предмету (облици и значења сложених реченица којима се исказује категоријално значење степена) у оквиру још сложенијег објекта лингвистичких истраживања (укупна језичка средства изражавања степена) којем тај предмет припада.

У критичком прегледу литературе показано је да је одабрани предмет и научно актуелан у савременим славистичким истраживањима, а у исто време недовољно испитан на материјалу савременог српског књижевног језика, али и других словенских језика.

Доказана је умесност полазног опредељења да се у испитивању датог предмета примени ономасиолошки, односно функционално-семантички приступ, а да се у оквиру таквог приступа примени теоријско-методолошки апарат теорија семантичких локализација и когнитивних метафора, чија је експланаторна снага раније била више пута показана у проучавању других семантичких категорија, а у овом случају потврђена у испитивању семантичке категорије степена у систему сложених реченица српског језика, будући да се језичко степеновање схвата и интерпретира као метафора просторног односа, односно као локализација извесног објекта на скали интензитета или квантитета у односу на неки други објекат у том односу. У том погледу најопштији закључак до којег је Марина Николић дошла, и који је убедљиво образложила, односи се на чињеницу да у испитивању категорије степена у сложеним реченицама ономасиолошки приступ, од значења ка форми, даје највеће могућности да се систематски и исцрпно осветли целина дате

категорије у систему сложених реченица. То даље добро потврђују сви делови њене дисертације који после тог закључка следе, као што то потврђује и други њен општи закључак да теорија семантичких локализација и теорија когнитивне метафоре дају оптималан теоријски оквир за тако конципирано истраживање.

Друго поглавље је најобимније и представља главни део рада. Неке од сложених реченица са значењем степена у досадашњој литератури су биле констатоване, неке су биле описане под другим називом или у оквиру другачијих класификација, а неке нису ни добиле засебан синтаксичко-семантички статус. У систему сложених реченица српског језика значење степена утврђено је у више група реченица које у зависности од типа имају ужа значења степена с посебим синтаксичким, односно лексичко-граматичким облицима изражавања. На основу анализе облика и значења таквих реченица закључено је да се оне деле, пре свега, на реченице са еквативним значењем и реченице са диферентивним значењем.

Анализа је даље показала да међу реченицама са еквативним значењем основни реченични тип обухватају, пре свега, компаративне реченице и да постоји неколико типова компаративних реченица који се међу собом разликују и ужим значењима поређења и формалним средствима, пре свега везничким, којима је тај однос експлициран. Констатовано је да су то компаративне реченице у ужем смислу, које се уводе везницима *као* (*што*/*да*) и представљају типично средство изражавања поређења по једнакости (нпр. Травничани су говорили са усиљеним ниподаштавањем, *као што* су увек налазили неку подругљиву реч и за војску коју је везир слао против Србије. – И. Андрић) и подробно су описне њихове формалне, семантичке и стилске специфичности; затим квантификативно-компаративне реченице које обавештавају о томе да је квантитет о којем реферише главна клауза једнак интензитету или количини о којој реферише зависна клауза (нпр. Бранио се *колико* је *год* могао. – Д. Михаиловић); квалификативно-компаративне реченице с везником *какав* (нпр. Да је влада, међутим, имала приступ инфлацији *какав* је имала НБС, цене би код нас почетком маја биле свега – 2,8 одсто. – *Политика*, 2009); пропорционално-еквативне реченице, које означавају једнакост, истоветност, као сталност корелације у степену израженості обележја у две различите пропозиције и чије је формално обележје везник *што*, најчешће у корелацији са *то* у управној реченици, као и компаративи придева или прилога у оба дела сложене реченице који означавају однос између двеју појава као директно пропорционално јачање интензитета (нпр. ... чинило му се да *што* боље познаје понашање речи, *то* више зна и о понашању људи – С. Велмар Јанковић), такође са многобројним варијантним појавним облицима, који су у дисертацији детаљно описани; консекутивне реченице са значењем степена и интензитета, које изражавају висок степен интензитета и квантификацију која на крају резултира одређеном последицом, а за које је карактеристичан везник *да* обично у комбинацији са корелативним модификаторима, односно заменичким и прилошким интензификаторима *тако*, *толико*, *такав*, *толики* и сл. (нпр. Испуни га *толика* радост *да* поче скакутати – Д. Ћосић); експланативне реченице, чије синтаксичко обележје представљају везнички изрази *то јест*, *односно*, (*а*) *наиме*, (*а*) *заправо*, (*а*) *то ће рећи* и др., а у којима се пореде се два идентична денотата с различитим сигнификативним значењем и први објашњава другим (нпр. Он ће да каже само

неке важне, принципијелне ствари, то *јест* он ће да каже ни мање ни више него Истину. – Д. Киш, *Час анатомије*)

У дисертацији се такође тачно констатује и материјално потврђује да се и еквативност и диферентивност могу изразити јукстапонираним конструкцијама, односно да везник није обавезно средство за изражавање степена у сложеним реченицама него да мању или већу улогу имају и интонација као и смисаони однос који се формира међу реченицама у оквиру сложене, њихов лексички састав и контекст (нпр. Суморна прича случајне познанице из библиотеке, показало се, била је истинита. – Д. Албахари).

Закључцима је најбогатији онај део дисертације Марине Николић који се односи на сложене реченице са диферентивним значењем. На основу спроведне анализе закључено је да је за разлику од система реченица за изражавање еквативних односа, систем сложених реченица којима се изражава диферентивност веома разноврстан и разгранат и да се диферентивним могу сматрати различите врсте и типови како независносложених тако и зависносложених реченица.

Закључено је да међу сложеним реченицама са диферентивним значењем треба издвојити реченице са значењем опште диферентивности (реферишу о различитом степену испољености неког обележја у ситуацијама означених деловима сложене реченице без одређенијег степеновања тог својства) и реченице са значењем посебне диферентивности (код којих поред значења различитог степена испољавања истог својства израженог деловима постоје и нека ужа значења степена) те да разлика која се степеновањем констатује може бити испољена као слаба, јака или најјача разлика међу ситуацијама и односима који се у њима пореде. Даље је показано да се реченице које изражавају општу диферентивност деле на основу тога да ли изражавају однос адверзативности (адверзативне реченице за исказивање изразите разлике, концесивне реченице, концесивне реченице са квантификаторима, кондиционалне реченице, адверзативно-рестриктивне реченице, екцесивне реченице и асиндетске адверзативне реченице) или компаративности (компаративне диферентивне реченице), док су реченице за исказивање посебне диферентивности класификоване на основу тога да ли реферишу о диферентивности (која се даље разврстава на основу разлике у степену на слабу диферентивност, одн. сличност (компаративне реченице сличности), јаку диферентивност (градационе реченице јаке неједнакости, фразеологизоване реченице јаке неједнакости, градационе реченице додатног степеновања) и најјачу диферентивност (суперлативне градационе реченице, компаративне реченице супротности, контрастне реченице, диферентивне пропорционалне реченице). Издвојене су такође, према синтаксичким и семантичким одликама, реченице са значењем супституитивности (супституитивне градационе реченице, адверзативно-супституитивне градационе реченице, супституитивне градационе реченице са завршном супституцијом) и антирестриктивности (антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикције – с афирмативним првим чланом поређења, антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикције – с негираним првим чланом поређења, адверзативно-антирестриктивне реченице, антирестриктивне реченице са завршном антирестрикцијом).

Анализа је даље показала да се општа диферентивност сложених реченица примарно реализује помоћу адверзативних реченица (нпр. Насиље осудили *сви*, *али*

нико не указује на кривце. – Политика 2001; Колико пута мислиш да видиш све, *а оно* испадне да ниси видео ништа. – Љ. Симовић, *Хасанагиница*). Утврђене су семантичке специфичности и формална обележја таквих реченица. Утврђено је присуство адверзативности и у концесивним реченицама (нпр. *Иако* имам властити стан, плаћам подстанарство јер сам и сама избеглица – *Политика*, 2000), као и то да за кондиционалност диферентивност није иманентна, већ је контекстуално условљена (нпр. *Чак и ако* данас буде усвојен, преднацрт споразума на стотинак страница неће бити потписан у Ници, због времена потребног за његову коначну редакцију и превод, сазнаје се из извора блиских француском Председништву – *Политика*, 2001).

Закључено је и синтаксичко-семантичком анализом доказано да је и ексцесивност један од начина испољавања диферентивности, па су у том светлу анализиране ексцесивне реченице, формиране од управне реченице у којој се реферише о ексцесивном степену испољавања особине или појаве и клаузе којом се одређује чега се та ексцесивна особина или појава тиче (нпр. *Исувише је господин* да би себи допустио тако недолично понашање).

Закључено је такође да општу диферентивност, као подврсту степеновања, исказују компаративне диферентивне реченице с везницима *него што/да* и *неголи*, као и компаративне реченице са интензификатором *и то више* и везником *него*, у којима компаративна клауза одређује придев или прилог у компаративу који се налази у структури управне реченице (нпр. Лауш је био суров, чак и више *него што* сам очекивала – Д. Ненадић)

У делу дисертације посвећеном зависносложеним реченицама са значењем посебне диферентивности испитано је изражавање слабе неједнакости компаративним реченицама сличности које су структурно једнаке компаративним реченицама у ужем смислу с тим што се код првих слаба разлика експлицира увођењем корелатива са значењем сличности, односно слабе неједнакости, *слично* или *сличан*, или *скоро исто*, *готово исто*, *приближно исто* и слично (нпр. Он је рекао да је то било *слично као да* је обложен бетоном – *Политика*, 2002). Закључено је да компаративне реченице за исказивање диферентивности нису посебно функционално и стилски маркиране, и да се, како је корпус показао, могу се јавити у различитим функционалним стиловима и њиховим жанровима.

Анализа експланативних реченица са значењем степена резултирала је закључком да оне, као и компаративне, могу поред еквативних имати и симилативна значења, при чему се другим предикатским делом сложене реченице први део реинтерпретира избором другачијих облика изражавања, било развијенијим интерпретирањем, било сажимањем и везивањем клаузе за управни део речима и изразима с везничком функцијом *односно*, (*а*) *прецизније* (*речено*), (*а*) *тачније* (*речено*), *тако рећи*, (*а*) *једном речју*, *речју*, (*а*) *укратко*, (*а*) *наиме* и друго (нпр. Свет је памтио ту кућу, по јаблановима који су, однекуда, били заостали, крај ње, *тако рећи* били зарасли у њеном крову – М. Црњански).

У дисертацији Марине Николић је такође утврђено да је значење јаке неједнакости карактеристично за градационе реченице јаке неједнакости, које одликује некорелативни везник *а камоли/некмоли*, које су двочлане, структурно су затворене, без могућности инверзије предикатских делова (нпр. А да не говоримо о радиологији, за коју је заиста… па сваки лекар је човек, зна да је погубан и сваки

месец, *а камоли* година – *Утисак недеље* 20. 3. 2011). И у овим реченицама честа је употреба појачивача значења (интензитета или важности) интензификатора *и/ни*. Уочена је и експресивна обележеност реченица с везницима *а камоли* и *а некмоли* који се срећу у књижевноуметничком, разговорном и публицистичком стилу, док се готово никад не срећу у научном и административном стилу. Констатовано је да се јака неједнакост изражава и градационим реченицама са значењем додатног степена (нпр. Учесници догађаја, и поред поднетих страдања, нису желели да се мире са тим, *а још мање* да признају своју грешку. - *Православље*), за чију је формалну структуру карактеристичан некорелативан везнички израз у чијем је саставу обавезан интензификатор *још* (упућује на додатно степеновање) и кванитификатор, морфолошки у облику компаратива (упућује на степен више, односно мање испољености неке ситуације изнете другим делом сложене реченице), као и одсуство обавезне стилске маркираности.

У оквиру сложених реченица са значењем најјаче неједнакости издвојене су суперлативне градационе реченице, чије је формално обележје супротни везник *а*, уз који долази морфолошки облик суперлатива или елемент (лексема или конструкција) са значењем суперлативности, или интензификаторске лексеме *посебно*, *поготово/у*, *нарочито* и сл., који могу бити лексичко-семантички показатељи градације (нпр. Два председника ће, како се очекује, разговорати о свим питањима од интереса за две земље, *а највише* пажње биће посвећено билатералним и трговинским односима. – *Танјуг*, агенцијске вести, 1996) и компаративне реченице супротности, у којима постоје два члана поређења која се пореде по супротности што се експлицира прилогом или прилошким изразом *управо супротно*, *сасвим друкчије*, *сасвим/потпуно различито* у управном делу сложене реченице (нпр. Одговорио сам да треба да раде *све супротно* од онога што је радио Милошевић са Косовом). Будући да супротност, као и суперлативност, садржи општу квантификацију, прилог или придев у главној реченици постаје корелатив са значењем супротности који иницира увођење другог члана поређења. Значење суперлативности се може појачати интензификаторима *управо*, *баш*, *све*, *сасвим*, *потпуно*, *дијаметрално* и др.

Као једно од средстава истицања супротности у степену разлике утврђене су и контрастне реченице за које је специфична употреба лексема у антонимном односу које се налазе и у првом и другом делу адверзативне реченице (нпр. Углед се тешко стиче, *а* лако губи. – *Политика*, 2001). као и диферентивне пропорционалне реченице (нпр. *Што* сам више гледао, мање сам видео. – Д. Ненадић).

Посебна пажња у дисертацији Марине Николић посвећена је супституитивном степеновању, пре свега супституитивном диферентивном степеновању, као виду посебног диферентивног степеновања са сталним пратећим значењем супституитивности, које је својствено је супституитивним градационим реченицама с корелативним везником *не толико... колико* (нпр. *Није* било *толико* важно да тријумфујемо, *колико* је било неопходно да се уиграмо. – *Политика*, 2000) и адверзативно-супституитивним градационим реченицама с везником *а не толико*, код којих је у фокусу разлика у перспективизацији односа (нпр. Али, он је такође, и изнад свега, ствар осећања, *а н*(*ај*)*е толико* ствар акције, практичног морала. – *Мостови*), које изражавају градацијски однос обрнут од оног који се изражава везником *не толико... колико*, док су у оквиру антирестриктивних градационих реченица, као реченица које служе за изражавање посебног

диференцијалног степеновања, а које уз то поседују још и пратеће значење антирестриктивности (нпр. Било је слабије у наставку али у финишу смо могли *не само да* изједначимо *него и да* победимо. – *Политика*, 2000) и где се градација постиже управо негацијом рестрикције првог поредбеног елемента, што омогућава да у другом делу реченице дође до проширивања и појачавања квалификације појма изнете у првом делу реченице; издвојене су и градационе реченице почетне антирестрикције с негираним првим чланом поређења, чије је формално обележје везник *не само да* / *што не... него/већ* (нпр. Тамо где државник није уредио друштво и успоставио равнотежу, политика *не само да* није корисна *већ* увек игра деструктивну улогу – *Viva*, 2001); антирестриктивне градационе реченицама с негираним члановима поређења и с везником *не само… него/већ ни*, код којих се почетна негација односи се на оба члана поређења (нпр. Међутим, с обзиром да су сви суочени са озбиљношћу ситуације, која *не само да није* добра за нас, *већ ни* за све арапске земље, надам се да ће овога пута бити нешто озбиљније и конкретније. – *Нин*, 2002); затим адверзативно-антирестриктивне реченице с везником *али не само… него/већ* (*и*) (нпр. Негуј себе, своје тело, *али не* [негуј] *само* споља, *већ* [негуј] *и* изнутра. – *Svet* 225); као и антирестриктивне реченице са завршном антирестрикцијом, са значењем градације која се завршава поништавањем рестрикције (нпр. Има он, каже, и друга посла, *а не само* да буде дадиља. – М. Црњански) и које се, као и све антирестриктивне реченице, могу јавити у свим стиловима српског језичког стандарда.

Тај део друге главе садржи, поред других, и општи закључак да постоје неке особине које су заједничке свим подкласама диферентивних реченица: честа употреба интензификатора који служе појачавању значења степена, такве реченице често су и јукстапониране, делови сложених везника у тим реченицама могу бити елидирани и то се не дешава само по изузетку, реченице могу бити парцелисане, њихова употреба је честа и то, углавном, независно од функционалног стила итд. То се не односи само на реченице за исказивање диферентивних односа, већ и за оне које изражавају еквативност између две предикације, на основу чега се може закључити да реченице са значењем степена, осим своје семантичке сродности и припадности истој семантичкој категорији, имају и друга, формална и функционална заједничка обележја, због чега их је оправдано систематизовати у оквиру једног (додуше, веома разгранатог) система сложених реченица српског језика.

Основни и најважнији закључак трећег поглавља јесте да се у сложеним реченицама српског језика степеновање јавља и као секундарна семантичка категорија у структури реченице, која је уз то слабије граматикализована. Утврђено је да се многи типови реченица налазе се у тој, широко разуђеној периферији као подтипови саставних, временских, последичних, намерних и других реченица, што упућује на закључак да је степен широка и обимна семантичка категорија, са веома разуђеном периферијом свог функционално-семантичког поља. Такве реченице су карактеристичне, пре свега, за књижевноуметнички функционални стил, мада их има и у публицистичком стилу, али пре свега у његовим књижевно-публицистичким жанровима, зато што је сврха таквих реченица остваривање експресивности и појачавања афективне компоненте текста, те тако оне постају ефектна стилска средства.

У четвртом поглављу изнети су резултати испитивања парцелисања реченица са значењем степена. Показано је да се реченице са значењем степена, како еквативне, тако и диферентивне, могу парцелисати, а да парцелати имају изразито експресивну функцију у језику.

У петом поглављу показано је да степеновање као семантичка категорија врло присутно у фразеолошком систему српског језика. Фразеологизми са значењем мере и степена у српском језику су и многобројни и веома продуктивни, а међу њима је констатовано највише поредбених фразеологизма, на пример *радити као коњ*, *бити веран као пас*, *смејати се као луд на брашно* и сл., због чега су они и релативно често били предмет проучавања. Сразмерно су ређи непоредбени фразеологизми са значењем позитивног и негативног тоталитета, нпр *мрзети* (*кога*) *из дубине душе/срца* или *не вредети ни пишљива боба*, а још је мање оних са уопштеноличним значењем, на пример: *да пукнеш/цркнеш од смеха*, *да искочиш из коже* и сл. Сви ти подтипови имају различите синтаксичке облике будући да могу бити синтагме, предлошко-падежне конструкције или реченице.

У последњем поглављу дисертације размотрени су неки карактеристични облици употребе реченица са значењем степена као средства стилизације исказа у књижевноуметничком приповедном жанру. На основу анализе књижевног дела закључено је да је семантика степена у књижевноуметничком тексту веома стилогено средство у функцији како интензивирања описа, динамичности радње, развијању фабуле, тако и у формирању структуре читавог текста, што представља текстуалну функцију степена.

ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Посматрана у целини, докторска дисертација мр Марине Николић *Категорија степена у систему зависно-сложених реченица савременог српског језика,* представља истраживање које је чврсто утемељено и у теоријско-методолошком погледу и у погледу обима, структуре и релевантности грађе на којој се заснива. У њему је предмет истраживања подвргнут разуђеној анализи заснованој на више критеријума, тако да је на нов и релевантан начин и теоријски и практично осветљена синтаксичко-семантичка проблематика категорије степена у зависно-сложеним реченицама српског језика. Марина Николић се доследно клони спекулативних решења која не би била емпиријски добро потврђена и доследно настоји да типологија зависно-сложених реченица буде теоријски-методолошки кохерентна у складу са принципима које је образложила на почетку рада. Резултате својих истраживања даје јасно и прегледно, примерено се служећи, где је то потребно, табеларним и схематским приказом. У више случајева, издвајајући неке нове типове зависносложених реченица у којима се значење степена изражава као примарно или секундарно, Марина Николић се заложила и за нека нова терминолошка решења, која можда неће бити сва општеприхваћена, али умесност тих решења она може додатно аргументовати на одбрани, као што је одбрана прилика да се у форми дискусије претресе и питање неопходности издвајања посебне краће главе о стилистичким аспектима изражавања категорије степена у систему зависносложених реченица, иако би то крупно питање синтаксичке стилистике заслуживало посебно и исцрпно истраживање.

Предлог

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*, коју је мр Марина Николић предала Филолошком факултету у Београду, закључила је да, гледано у целини и у многим појединостима, та дисертација представља оригиналан и научно релевантан допринос синтаксичко-семантичким проучавањима категорије степена у српском језику.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да се докторска дисертација мр Марине Николић *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског језика* прихвати и да се кандидат позове на одбрану.

Чланови комисије:

1. Др Предраг Пипер, редовни професор

2. Др Душка Кликовац, ванредни професор

3. Др Срето Танасић, редовни професор

У Београду,
9. марта 2012. године